

Володимир Ортинський

директор Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
OrtynskyyVolodymyr@gmail.com

ТЕРОРИСТИЧНА ЗАГРОЗА: СУЧАСНЕ СПРИЙНЯТТЯ ФЕНОМЕНУ

© Ортинський В., 2019

Проаналізовано сучасне розуміння поняття тероризму через призму кримінально-правових явищ. Розглянуто низку міжнародних нормативно-правових актів, пов'язаних із організацією, вчиненням та викриттям тероризму. Розмежовано поняття “терор” та “тероризм”. Наведено приклади системної протидії тероризму. Проаналізовано думки українських та зарубіжних науковців у сфері подолання тероризму.

Ключові слова: тероризм; терор; терористичний злочин; терористична діяльність; міжнародне законодавство.

Владимир Ортинский

ТЕРОРИСТИЧЕСКАЯ УГРОЗА: СОВРЕМЕННОЕ ВОСПРИЯТИЕ ФЕНОМЕНА

Проанализировано современное понимание понятия “терроризм” через призму уголовно-правовых явлений. Рассмотрен ряд международных нормативно-правовых актов, связанных с организацией, совершением и разоблачением терроризма. Разграничены понятия “террор” и “терроризм”. Приведены примеры системного противодействия терроризму. Проанализированы мнения украинских и зарубежных ученых в сфере преодоления терроризма.

Ключевые слова: терроризм; террор; террористические преступления; террористическая деятельность; международное законодательство.

Volodymyr Ortynski

director Institute of Jurisprudence and Psychology,
Lviv Polytechnic National University
Sc. D., Prof.

TERRORIST THREAT: THE PRESENT PHENOMENON ADAPTATION

This article analyzes the modern understanding of the concept of terrorism through the prism of criminal law phenomenon. A number of international regulations related to the organization and committing terrorism exposure. Delineated the concept of “terror” and “terrorism”. Examples of systemic combating terrorism. Analyzed the views of Ukrainian and foreign scientists in fighting terrorism.

Key words: terrorism; terror; terrorist crime; terrorist activities; international law.

Постановка проблеми. Терористичні загрози, очевидно, існують з моменту виникнення вже перших “примітивних” суспільно-правових та політико-економічних відносин. Але з розвитком як суспільства загалом, так і науки, техніки, зокрема, вони набули гіперпотворних, безжалісних та масштабних рис. Події останніх десятиріч у світі та сучасні трагічні події в Україні засвідчують, що за ступенем руйнувань, жорстокості, нетерпимості тероризм досягає апогею.

Мета статті – знайти і зрозуміти платформу терористичної загрози, адже без цього залишиться неефективною протидія такому небезпечному явищу. Напрацьовані наукові та практичні шляхи (способи, методи) подолання цього, злочинного за суттю, системно-соціального явища, та навіть протидії йому є не надто ефективними, недостатніми. Якою б “благородною” метою не прикривалась терористична діяльність її сподвижників, суть її все одно зводиться до жорстоких антигуманних насильницьких дій, що вчиняють злочинці для масового залякування, для пригнічення волі тих, хто здатен протистояти насильству.

Аналіз дослідження проблеми. Як відомо, терористична діяльність пов’язана зі злочинним бізнесом, істотне місце в якому займає тіньова економіка. На думку науковців, не все однозначно у розумінні цього виду злочинності. Проблема тероризму в теперішньому світі, мабуть, завжди буде актуальною, адже тероризм все частіше і частіше активізується. Цією проблематикою займалось чимало вітчизняних науковців, таких як В. Ф. Антипенко, Ю. М. Антонян, В. К. Грищук, В. П. Журавльов, В. М. Дрьомін, Н. А. Зелінська, В. П. Ємельянов, В. В. Коваленко, В. С. Канцір, В. А. Канарев, С. В. Лазебник, С. Я. Лихова та інші, які зробили помітний внесок у вирішення окреслених питань.

Виклад основного матеріалу. Визнання тероризму проблемою світового масштабу засвідчує і прийняття низки нормативних актів на міжнародному рівні. Власне у цих нормативних актах, на нашу думку, слід шукати основу сучасного розуміння тероризму. Центром розроблення міжнародно-правових документів із боротьби з тероризмом є Організація Об’єднаних Націй, у межах якої підготовлено й прийнято низку міжнародних договорів загального характеру, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а саме:

- Конвенцію про запобігання і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, від 14 грудня 1973 р.;
- Міжнародну конвенцію про боротьбу із захопленням заручників від 17 грудня 1979 р.;
- Міжнародну конвенцію про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 4 грудня 1989 р.;
- Конвенцію про безпеку персоналу Організації Об’єднаних Націй та зв’язаного з нею персоналу від 9 грудня 1994 р.;
- Міжнародну конвенцію про боротьбу з бомбовим тероризмом від 9 грудня 1994 р.

Певною мірою стосується боротьби з тероризмом і Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 18 грудня 2000 р.

Для перекриття світових фінансових потоків, спрямованих на підтримку терористів, прийнято Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р.

Крім універсальних міжнародних договорів, спрямованих проти тероризму загалом, діє низка угод, завдання яких полягає у тому, щоб створити міжнародно-правову базу для боротьби з тероризмом на окремих напрямках або територіальних просторах, де держави ведуть різноманітну діяльність. Зокрема, міжнародно-правовою основою співпраці держав у боротьбі з тероризмом на повітряному транспорті, оскільки багато терористичних актів здійснюються на повітряних суднах або з їх використанням, як, наприклад, 11 вересня 2001 р. у США, є такі документи:

- Конвенція про злочини та деякі інші дії, що здійснюються на борту повітряного судна, від 14 вересня 1963 р.;
- Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16 грудня 1970 р.;
- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, від 23 вересня 1971 р.;
- Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію, що доповнює Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, від 24 лютого 1988 р.

Ці документи прийняла Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО).

Міжнародно-правовою основою боротьби держав із тероризмом на морі є такі договори:

- Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р.;
- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, від 10 березня 1988 р.;
- Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, від 10 березня 1988 р.

Величезну небезпеку становлять можливості використання терористами ядерного матеріалу за умови заволодіння ним. З цього приводу ухвалено:

- Конвенцію ООН про фізичний захист ядерного матеріалу від 3 березня 1980 р.;
- Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму від 14 вересня 2005 р.

Небезпечними засобами, якими можуть заволодіти терористи, щоб вчинити терористичні акти, є також зброя і вибухові речовини. З метою протидії таким проявам у межах ООН прийняті два документи:

– Конвенція про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення від 1 березня 1991 р.;

– Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, від 31 травня 2001 р.

При ООН із 1973 р. діє спеціальний комітет із тероризму, який працює переважно у трьох напрямках:

- вироблення та узгодження правових норм; підготовка міжнародних договорів і конвенцій;
- виявлення та вивчення причин, що породжують тероризм;
- розроблення заходів боротьби із тероризмом.

Вносить свою лепту у протидію тероризму і Європейське співтовариство. Зокрема, держави-члени Ради Європи підписали:

- Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом від 27 січня 1977 р.;
- Конвенцію Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. тощо.

На підставі викладеного вище можна зробити проміжний висновок про те, що сьогодні міжнародне співтовариство веде активну діяльність, зокрема, прийнято близько півтора десятків універсальних міжнародно-правових документів, які становлять правову базу для діяльності держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права у боротьбі з одним з найбільших лих цивілізації – тероризмом.

Варто зазначити, що ці правові універсальні документи у своїй сукупності утворюють те, що прийнято називати універсальним правовим режимом боротьби із тероризмом.

Водночас зазначимо, що міжнародне співтовариство так і не спромоглося виробити загальноприйнятого визначення поняття “тероризм”, хоча перші спроби сформулювати його і прийняти міжнародний договір щодо боротьби з тероризмом на міжнародному рівні зроблено ще в 30-ті роки ХХ століття в межах Ліги Націй. Зокрема у 1937 р. була відкрита для підписання Конвенція про попередження і припинення тероризму, під яким розуміли “злочинні дії, спрямовані проти держави, ціль або характер яких полягають у тому, щоб викликати жах у певних осіб або серед населення”. На жаль, хоч цю Конвенцію підписали 24 держави, але ратифікувала лише Індія.

Згодом, після цієї невдачі, міжнародне співтовариство так і не дійшло єдиного висновку щодо міжнародно-правового визначення тероризму, хоча спроб було немало. Тому в міжнародних документах сьогодні маємо лише перелік злочинів які визнають терористичними.

Зокрема, у Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. вказано, що для цілей цієї Конвенції термін “терористичний злочин” означає будь-який зі злочинів, викладених і визначених в одному з договорів. Тобто у назві цього документа йдеться про тероризм, а у тексті про терористичні злочини. Це дає змогу висловити припущення, що ці поняття необхідно розглядати як синоніми.

Окрім цього, треба наголосити: хоч Рада Безпеки ООН розглядає акти міжнародного тероризму як загрозу міжнародному миру і безпеці, ці акти, як правило, не зараховують у категорію

“основних міжнародних злочинів”, таких як геноцид, військові злочини, злочини проти людяності. Тому ці злочини не належать до юрисдикції жодного міжнародного суду чи трибуналу. Терористичні злочини (як вони визначені в універсальних документах про боротьбу з тероризмом) підпадають під дію національного кримінального законодавства з урахуванням відповідних міжнародних аспектів. Отже, зобов'язання притягувати до судової відповідальності осіб, причетних до тероризму, покладається виключно на національні системи кримінального правосуддя [4, с. 66].

З урахуванням наведеного окреслюється ситуація: з визначенням переліку терористичних злочинів істотних проблем не виникає, однак чи можна їх в сукупності чи окремо називати тероризмом? Спробуємо дати відповідь на це питання. Для цього з'ясуємо спочатку зміст поняття “терор”, оскільки, на наш погляд, саме воно є визначальним стосовно поняття тероризму, і в літературі часто одне поняття визначають через використання іншого.

Хоч поняття “терор” і “тероризм” увійшли в політичний лексикон понад два століття тому, однак ці явища існували віддавна. Насиллям супроводжувалися більшість відомих подій, зафіксовані в історії людства, зокрема і у таких формах, які сьогодні цілком можна охарактеризувати як терор і тероризм.

Зокрема, тероризм визначають як політику і тактику терору; здійснювання, застосування терору, діяльність і тактику терористів [11, с. 589–590] тощо. У тлумачному словнику С. Ожегова і Н. Шведової запропоновано таке тлумачення: “терор” – фізичне насилля, аж до самого знищення, стосовно політичних противників, а тероризм – це практика терору” [10, с. 54–56].

Отже, у великій частині визначень тероризму міститься відсилання до іншого невизначеного поняття “терор”.

Слово “терор” латинського походження (*terror*) і в буквальному розумінні означає “страх”, “жах”.

Словник сучасної української мови подає таке тлумачення поняття “терор”: 1) найгостріша форма боротьби проти політичних і класових супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення; 2) надмірна жорстокість стосовно до кого-небудь; залякування [3].

В Українській радянській енциклопедії 1984 р. значення слова “терор” подане як “політика залякування, насилля, розправи з політичними противниками аж до їх фізичного знищення, основний метод боротьби буржуазної контрреволюції, фашистських режимів проти прогресивних сил”. Взагалі підходи щодо співвідношення понять “терор” і “тероризм” можна поділити на такі групи.

Перша – ототожнення цих понять, вживання їх як синонімів.

Друга – їх розмежування. А тут починається новий калейдоскоп підходів.

Окремі автори, які вбачають відмінність між терором і тероризмом, розрізняють їх за різними критеріями, наприклад: терор – це відкриті, демонстративні дії, а тероризм реалізується в конспіративних, нелегальних діях [8, с. 20–24]; інші вважають, що терор є насиллям і залякуванням, яке об'єктивно використовує сильніший стосовно слабшого, а тероризм – це насилля і залякування, яке використовує слабший стосовно сильнішого.

Проф. В. П. Ємельянов, відмежовуючи тероризм від терору, вказує, що вони відрізняються тим, що: “По-перше, тероризм – це одноразово здійснюваний акт або серія подібних актів, тоді як терор має тотальний, масовий, безперервний характер. По-друге, суб'єкти тероризму, на відміну від суб'єктів терору, не те що безмежної, а взагалі ніякої офіційно встановленої (виборним шляхом, внаслідок військової інтервенції і т.п.) влади над соціальним контингентом тієї місцевості, де розгортаються їх дії, не мають. По-третє, суб'єктами терору виступають суспільно-політичні структури, а суб'єктами тероризму – фізичні осудні особи, які досягли віку кримінальної відповідальності. По-четверте, якщо терор – соціально-політичний фактор дійсності, то тероризм – явище кримінально-правової властивості, і насилля при тероризмі має не загальне, а локальне застосування” [6, с. 95–104].

На нашу думку, найобґрунтованішим є таке розмежування понять терору та тероризму: терор – це характеристика певного виду діяльності (надмірна жорстокість стосовно до кого-небудь, створення атмосфери страху тощо), натомість тероризм – це узагальнене позначення суспільно

небезпечних діянь, які відповідна держава чи міжнародне співтовариство визнають терористичними злочинними (злочином чи сукупністю злочинів).

Тобто тероризм, на нашу думку, слід розуміти як синонім до словосполучення “терористичні злочини (терористичний злочин)”. Вважаємо, що такий підхід обґрунтований тим, що, як ми вже зазначали, терористичні злочини не входять до юрисдикції жодного міжнародного суду чи трибуналу. Терористичні злочини (як їх визначено в універсальних документах про боротьбу з тероризмом) підпадають під дію національного кримінального законодавства з урахуванням відповідних міжнародних аспектів. Тобто, теоретично, у національних законодавчих актах такі суспільно небезпечні діяння, з огляду на національні традиції та особливості побудови кримінального законодавства: а) можуть бути названі по-різному (тероризм, терористичний акт тощо) і можуть вважатися кримінальним правопорушенням, злочином, деліктом; б) можуть мати різну конструкцію (бути передбачені у одній статті або у декількох); в) можуть мати як буквально, порівняно з міжнародними актами у цій сфері, так і розширене трактування; г) національне законодавство може самостійно встановлювати ознаки таких злочинів, а може відсилати до міжнародних актів тощо. Можна припустити, що з огляду на це, у міжнародному праві й використано узагальнене поняття тероризму, яке в узагальненому вигляді позначає сукупність чи окремий терористичний злочин без деталізації їх (його) змісту за національним законодавством відповідної держави.

На підтвердження прийнятності нашої позиції можна зауважити, що, наприклад, у ст. 1 Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом зазначено, що “з метою видачі правопорушників Договірними Державами, жодний з наступних злочинів не розглядається як політичний злочин або як злочин, пов’язаний з політичним злочином, або як злочин, вчинений з політичних мотивів:

1. Злочин, визначений в Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, підписаній в Гаазі 16 грудня 1970 року.

2. Злочин, визначений в Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, підписаній в Монреалі 23 вересня 1971 року.

3. Тяжкий злочин, пов’язаний з посяганням на життя, фізичну недоторканність або свободу осіб, які перебувають під міжнародним захистом, включаючи дипломатичних агентів.

4. Злочин, пов’язаний з викраданням людей, захопленням заручників або тяжким незаконним затриманням.

5. Злочин з використанням бомб, гранат, ракет, автоматичної вогнепальної зброї або вибухових листів чи посилок, якщо це призводить до загрози особам.

6. Замах на вчинення будь-якого з вищенаведених злочинів або участь особи як співучасника, що вчиняє або намагається вчинити такий злочин”.

Тобто у вказаному документі міститься, по суті, перелік злочинних діянь стосовно яких цією Конвенцією встановлено відповідні міжнародні процедури. Однак, з урахуванням назви концепції, є всі підстави вважати, що ці злочини можна об’єднати збірним поняттям – тероризм.

Разом з тим, казуїстичний підхід до визначення понять не притаманний вітчизняній правовій науці. Тому спробуємо подати змістовне визначення тероризму на основі положень національного законодавства, відобразивши його істотні ознаки, адже визначити зміст поняття – це відобразити сукупність істотних ознак, за якими узагальнюються і виділяються предмети в понятті. Зміст поняття полягає не лише у визначенні сукупності реальних ознак предметів, відображених у понятті, але і в ознаках, які відтворюють якість предмета і відрізняють його від інших схожих предметів [7, с. 76–81].

Відтак, розроблення змістовного визначення поняття тероризму, на нашу думку, слід розпочати з оцінювання, насамперед, офіційного визначення поняття тероризму, яке наведено у Законі України “Про боротьбу з тероризмом”: “Тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров’я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей” [2, с. 338–343].

На нашу думку, таке визначення не можна сприйняти як безпеліційне, оскільки з нього можна зробити такий висновок: це вид злочинної діяльності; за суттю така діяльність полягає у вчиненні насильницьких дій чи залякуванні населення та органів влади; така діяльність характеризується відповідною злочинною метою. Але ж цим ознакам можуть відповідати й інші види злочинної діяльності, наприклад бандитизм. Така діяльність також є злочинною, як правило, полягає у застосуванні під час нападів насильства до жертв, характеризується певною злочинною метою – переважно збагачення, хоча може бути й інша.

Тобто у законодавчому визначенні тероризму наведено недостатньо істотних його ознак, які давали б змогу відмежувати такий вид злочинної діяльності від суміжних.

Відтак, відповідь на питання про зміст поняття “тероризм” слід шукати в наукових джерелах. Дослідники виділили такий найповніший перелік ознак тероризму як злочинного діяння:

1. Тероризм є однією із форм організованого насильства.
2. Терористи здійснюють примус ширшої соціальної групи, ніж безпосередні жертви насильства.
3. Формування цілей здебільшого не пов’язане з конкретними проявами насильства, тобто між жертвою та метою, на яку спрямовують свої дії терористи, немає прямого зв’язку.
4. Тактична мета тероризму полягає у тому, щоб привернути увагу до проблеми, стратегічна – досягти певних соціальних змін (свобода, незалежність, звільнення з виправно-трудових установ певного контингенту осіб, революція тощо).
5. Акти тероризму самі по собі становлять традиційні форми загальнокримінальних злочинів.
6. Тероризм паралізує протидію із боку громадськості.
7. Знаряддям впливу тероризму є психологічний шок, який супроводжується усвідомленням того, що будь-хто може стати жертвою незалежно від того, до якої верстви суспільства він належить.
8. Будь-які правила чи закони не визнаються – жертвами терористичних актів можуть бути як дорослі чоловіки, так і жінки та діти.
9. Терористи розраховують на ефект раптовості, несподіваності.
10. Публічність – основна ознака тероризму.
11. Акти тероризму демонстративні, оскільки вони прагнуть справити враження на широкий загал.
12. Тероризм припускає “політичне вимагання”, тому не пов’язаний із стихійними повстаннями та виступами населення.
13. Тероризм вимагає негайного задоволення поставлених вимог, в іншому разі вдається до реалізації погроз та ескалації насильства.
14. Може бути використаний організаціями будь-якого забарвлення.
15. Практично завжди бере на себе відповідальність за вчинені акти насильства, оскільки вони є засобом досягнення мети, а не самоціллю.
16. Тероризм – антитеза політичного вбивства, йому притаманна індіферентність щодо жертв, на протигагу селективності політичних вбивств.
17. Існує розрив між безпосередньою жертвою насильства та групою, яка становить об’єкт впливу, мету насильства [9, с. 43–49].

На нашу думку, вказані ознаки загалом справді притаманні тероризму. Разом з тим, вони дублюються, занадто деталізовані (наприклад, 10 і 11), окремі неістотні (наприклад, розрахунок на ефект раптовості).

Прийнятнішою, на нашу думку, є пропозиція зараховувати до сутнісних рис тероризму такі ознаки:

а) організоване, ідеологічно обґрунтоване та систематичне насильство (тероризм найчастіше і визначається саме як “форма організованого насильства”), причому “насильство” в його вузькому значенні як реальне застосування сили або ж пряма загроза її застосування для завдання фізичної шкоди чи матеріальних збитків;

б) наявність і прямого, і непрямого об'єктів нападу, своєрідна дистанція між безпосередніми жертвами терору ("безневинно" віктимними) та особами (групами, організаціями, інституціями), які є справжнім об'єктом терористичного впливу;

в) відкрита чи латентна політична мотивація і спрямованість – тероризм аналізують переважно як форму політичного примусу чи шантажування державних або інших інституцій з метою задоволення поставлених терористами вимог;

г) відносна нечисленність безпосередніх суб'єктів терористичної атаки (що слугує ustalеним критерієм відмежування тероризму від інших форм політичної боротьби – війн, національно-визвольних рухів, партизанської боротьби, політичних фронтів тощо);

д) прагнення до ефекту дестабілізації та невротизації суспільства, медіа-шоку, націленість на вибуховий соціальний резонанс за другорядного значення змісту бойової операції [1].

Ця позиція, на нашу думку, обґрунтованіша, проте її не можна використовувати беззастережно. З урахуванням вищенаведених позицій, визначаючи поняття "тероризм", слід враховувати такі аспекти.

Перше, що очевидно, тероризм за характером є насильством особи чи групи осіб стосовно іншої особи чи групи осіб.

Не вдаючись в глибокий аналіз поняття і видів насильства, враховуючи наведений вище перелік злочинів, поданий у ст. 1 Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом, можемо припустити, що тероризмом є лише застосування такого насильства, яке і за відсутності інших ознак тероризму визнається злочинним.

У чому важливість цієї ознаки? Останнім часом у літературі та законодавстві серед видів насильства виділяють, наприклад, економічне насильство. Однак насильство, що не призвело до заподіяння фізичної шкоди потерпілому, злочинним не вважається. Відтак застосування економічного насильства, навіть за наявності інших ознак, навряд чи можна вважати тероризмом.

На нашу думку, тероризм завжди полягає у застосуванні фізичного або психічного насильства. В цьому аспекті привертає увагу позиція проф. О. М. Гуміна, який пропонує розмежувати кримінально-правове та кримінологічне поняття насильства. Під насильством у кримінально-правовому значенні науковець пропонує розуміти умисний, суспільно небезпечний, кримінально-протиправний вплив на тіло або психіку іншої особи (осіб). Формою кримінального насильства є умисний злочин, який містить ознаки такого насильства або в диспозиції кримінально-правової норми, або (і) у фактичній характеристиці вчиненого діяння або (і) в якому насильство виступає як спосіб досягнення мети. Виокремлено специфічні ознаки кримінально-правового та кримінологічного поняття насильства. Кримінологічне поняття насильства охоплює, окрім насильства в кримінально-правовому розумінні, також внутрішні прояви насильницької поведінки особи. Це поняття слід трактувати ширше, ніж кримінально-правове, оскільки кримінологія має певний специфічний предмет, вивчає закономірності злочинності у всіх її проявах, детермінації та причинності: кримінологічне поняття насильства охоплює не тільки його кримінальні й передкримінальні прояви (адміністративно карані або такі, що іще не оцінюються як аморальні тощо) щодо інших людей, а також розширює коло можливих об'єктів насильницького впливу [5, с. 11–13].

Взагалі, в науці кримінального права ретельно досліджено різні види насильницьких дій, виокремлено основні ознаки, характерні для будь-якого насильства: а) вплив на потерпілого всупереч його волі та б) спричинення йому фізичних або моральних страждань. Всі насильницькі дії поділяють на дві групи: фізичне і психічне насильство. Фізичне насильство – це суспільно небезпечний вплив на організм іншої людини, як на зовнішній покрив її тіла, так і безпосередньо на внутрішні органи. Психічне насильство не порушує цілісності ні зовнішніх тканин, ні внутрішніх органів, а впливає лише на психіку людини, викликає різні почуття – страху, обурення, гніву.

Висновки. Терористичні загрози, за суттю, є очевидним наслідком конфліктних ситуацій: міждержавних, міжетнічних, міжрасових, релігійних, політичних, економічних, кримінальних. Витоком таких загроз є невміння (небажання) узгоджувати свої інтереси, "сідати за стіл переговорів". Вірогідно, такі конфліктні ситуації вже сьогодні зручніше (дешевше) вирішувати навіть не

розгортанням повномасштабних (локальних) військових конфліктів, а за допомогою конкретних терористичних актів.

Такий стан речей потребує подальшого глибинного аналізу науковців та практиків, виокремлення реальних шляхів протидії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістова А. Релігійне підґрунтя міжнародного тероризму. URL: <http://dev1.religion.in.ua>.
2. Багрій-Шахматов Л. В., Яценко С. Л. Методи боротьби з тероризмом. Погляд світового товариства. *Тероризм і боротьба з ним: аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників*. 2000. Т. 19. С. 338–343.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
4. Громівчук І. М. Міжнародно-правове визначення тероризму як основа ефективної боротьби з ним. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм*. Т. 2. 2011. № 4. С. 108–112.
5. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 “кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право” / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Л., 2011. 36 с.
6. Ємельянов В. П. Проблеми застосування антитерористичного законодавства України і шляхи його вдосконалення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 15. С. 95–104.
7. Жеребкін В. Є. Логіка. Х.: Основа, 1995. 256 с.
8. Задорожнюк І. Е. Выступление на “круглом столе” журнала “Государство и право”: Терроризм: психологические корни и правовые оценки. *Государство и право*. 1995. № 4. С. 20–24.
9. Ліпкан В. А., Никифорчук Д. Й., Руденко М. М. Боротьба з тероризмом. К.: Знання України, 2002. 254 с.
10. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. URL: <http://www.classes.ru>.
11. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда; Академія наук Української РСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 10: Т–Ф. 1979. 658 с.

REFERENCES

1. Aristova A. *Relihiyne pidgruntya mizhnarodnoho teroryzmu* [The religious background of international terrorism]. Available at: <http://dev1.religion.in.ua>.
2. Bahriy-Shakhmatov L. V. *Metody borot'by z teroryzmom. Pohlyad svitovoho tovarystva* [Methods of combating terrorism. The view of world society], 2000, pp. 338–343.
3. *Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy* [Great Dictionary of Modern Ukrainian] / ukl. i hol. red. V. T. Busel. Kyuyiv; Irpin': Perun, 2005, 1728 p.
4. Hromivchuk I. M. *Mizhnarodno-pravove vyznachennya teroryzmu yak osnova efektyvnoyi borot'by z nym* [International legal definition of terrorism as a basis for effective combat] ekonomika, pravo, politolohiya, turyzm, 2011, Vol. 4, pp. 108–112.
5. Humin O. M. *Kryminal'na nasyt'nyts'ka povedinka osoby: teoretyko-prykladni aspekty*. Doct. diss. [Violent criminal behavior of persons: theoretical and applied aspects. Doct. diss.] Lviv, 2011. 36 p.
6. Yemel'yanov V. P. *Problemy zastosuvannya antyterorystychnoho zakonodavstva Ukrayiny i shlyakhy yoho vdoskonalennya* [Problems of application of anti-terrorism legislation of Ukraine and ways to improve], Vol. 15, 2007. pp. 95–104.
7. Zherebkin V. Ye. *Lohika* [Logic], Kharkiv, 1995. 256 s.
8. Zadorozhnyuk Y. E. *Vistuplenye na "kruhlo stol" zhurnala "Hosudarstvo y pravo": "Terroryzm: psykholohycheskye korny y pravovye otsenky"* [Speech at the “round table” of the journal “The State and Law”: “Terrorism: psychological roots and legal assessments”], Vol. 4, 1995. pp. 20–24.
9. Lipkan V. A. *Borot'ba z teroryzmom* [Fighting terrorism], Kyuyiv, 2002. 254 p.
10. Ozhegov S. Y. *Tolkoviy slovar' russkoho yazika* [Explanatory dictionary of the Russian language]. Available at: <http://www.classes.ru>.
11. *Slovnyk ukrayins'koyi movy* [Dictionary of the Ukrainian language], Kyuyiv: Naukova dumka, 1970–1980. 658 p.

Дата надходження: 17.04.2019 р.